

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Кафедра РИСУНКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Марина ТОКАР

« » 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

ОБОВ'ЯЗКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК 10 РИСУНОК

(шифр та назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти перший (бакалаврський) рівень 1-4 курс

галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація

спеціалізація В4.01 Візуальні мистецтва

освітня програма Станковий живопис

факультет Образотворчого мистецтва

ХДАДМ 2025

Робоча програма навчальної дисципліни РИСУНОК для здобувачів вищої освіти 1-4 курсу першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності В4 Образотворче мистецтво та реставрація ОПП Станковий живопис

Розробники: доцент кафедри рисунка

(підпис)

Михайло СВАТУЛА

(ім'я та прізвище)

ст. викладач кафедри рисунка

(підпис)

Роман НОГІН

(ім'я та прізвище)

ст. викладач кафедри рисунка

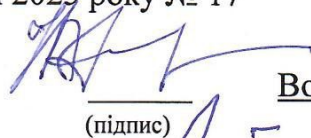

(підпис)

Віталій СЕНІН

(ім'я та прізвище)

Робоча програма розроблена кафедрою рисунка та затверджена на засіданні кафедри протокол від «17» червня 2025 року № 17

Завідувач кафедри

(підпис)

Володимир НОСАНЬ

(ім'я та прізвище)

Гарант освітньої програми

доцент кафедри станкового живопису

(підпис)

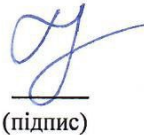
Людмила ГОРБАТЕНКО

(ім'я та прізвище)

УЗГОДЖЕНО

Декан факультету

Образотворче мистецтво

(підпис)

Ольга ІВАЩЕНКО

(ім'я та прізвище)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Методичною радою ХДАДМ

Протокол від « 27 » серпня 2025 року № 25-04

ХДАДМ 2025

АНОТАЦІЯ

до обов'язкової навчальної дисципліни Рисунок

Рисунок – фундаментальна дисципліна у підготовці майбутнього митця. Він сприяє розвитку просторового мислення, зорової пам'яті, уяви, окоміру та відіграє ключову роль у формуванні здатності до адекватного сприйняття і відтворення навколишнього світу.

Відповідно до навчального плану, затвердженого методичною радою ХДАДМ, дисципліна «Рисунок» вивчається студентами протягом 4-х років і становить 46 кредитів ECTS (1380 навчальних годин), з яких 690 годин відведено на аудиторні заняття та 690 годин – на самостійну роботу.

Для станкового живопису рисунок є невід'ємною складовою творчого розвитку, адже його виразними засобами виступають лінія, тон, колір, пляма, фактура. Рисунок передбачає також вирішення композиційних завдань, що є основою формування творчого мислення. Академічний рисунок включає застосування законів перспективи та знання анатомії людини, потребує точності у відтворенні простору та предметного середовища.

Методика навчання базується на рисунку з натури, що забезпечує формування у студентів необхідних умінь і навичок реалістичного зображення. В процесі роботи розвивається зорова пам'ять, уява, естетичне сприйняття дійсності. Здобувачі опановують закономірності побудови ілюзії глибини і простору на площині, принципи конструктивного аналізу форми, засоби передачі матеріальності, пластики та індивідуальних характеристик об'єктів. Рисунок виступає також як експериментальний простір, що поєднує традиції реалістичної школи з можливостями індивідуального творчого пошуку.

ANNOTATION

to the compulsory academic discipline “Drawing”

Drawing is a fundamental discipline in the training of future artists. It contributes to the development of spatial thinking, visual memory, imagination, and eye measurement, and plays a key role in shaping the ability to perceive and reproduce the surrounding world

According to the curriculum approved by the Methodological Council of KSADA, the discipline “Drawing” is studied by students over four years and comprises 46 ECTS credits (1380 academic hours), of which 690 hours are classroom work and 690 hours are independent study.

For easel painting, drawing is an integral component of creative development, as its expressive means include line, tone, color, spot, and texture. Drawing also involves solving compositional tasks, which are essential for the formation of creative thinking. Academic drawing requires the application of the laws of perspective and knowledge of human anatomy, as well as accuracy in representing space and the surrounding environment.

The teaching methodology is based on drawing from life, which enables students to acquire essential skills and abilities in realistic depiction. In the process, visual memory, imagination, and aesthetic perception of reality are developed. Students master the principles of constructing the illusion of depth and space on a plane, the fundamentals of constructive analysis of form, and techniques for conveying materiality, plasticity, and individual characteristics of objects.

Drawing also serves as an experimental field that combines the traditions of the realist school with opportunities for individual creative exploration.

- 1.
- 2.
- 3.

4. Опис навчальної дисципліни Рисунок

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Кількість кредитів – 46	Галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки (шифр і назва)	Обов'язкова	
	Спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація (шифр і назва)	Мова навчання: <u>українська</u>	
Модулів – 8	Освітня програма Станковий живопис	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 15		1-4 й	
Загальна кількість годин - 1380		Семестри	
		1-8 й	
Тижневих годин для денної навчання: Аудиторних 1,2 сем. – 9/9 3 сем. – 6 4 сем. – 7 5 сем. – 3 6,7 сем. – 4/4 8 сем. – 6 самостійної роботи: 1,2 сем. – 9/9 3 сем. – 6 4 сем. – 7 5 сем. – 3 6,7 сем. – 4/4 8 сем. – 6	Рівень вищої освіти <u>перший (бакалаврський)</u>	Лекції	
		-	
		Практичні	
		1,2 сем. – 135 /135 год. 3 сем. – 90 год. 4 сем. – 105 год. 5 сем. – 45 год. 6,7 сем. – 60/60 год. 8 сем. – 60 год.	
		690 год.	
		Самостійна робота	
		1,2 сем. – 135 /135 год. 3 сем. – 90 год. 4 сем. – 105 год. 5 сем. – 45 год. 6,7 сем. – 60/60 год. 8 сем. – 60 год.	
		690 год.	
		Вид контролю: екзаменаційний перегляд	

5. Мета та завдання навчальної дисципліни Рисунок

Предметом вивчення дисципліни Рисунок є форма предметів реального світу та принципи її передавання на площині засобами лінії, тону, пропорцій та конструктивної побудови, а також закономірності перспективи, анатомії та просторової організації зображення.

Вузловими моментами у навчанні студента є розвиток наступних знань та навиків:

Образне композиційне мислення, розвинуте у результаті постійної праці над осмисленням змісту завдання;

Вміння виразити пластику та пропорції конкретної натури в його багатстві та цілності складових елементів (простір, середовище, об'ємна форма, освітлення, взаємодія предметів, фактура матеріалу, індивідуальна характеристика).

Основний зміст рисунків, виконання яких потребує багато часу:

Вміння виконувати начерки з натури, що рухається і короткочасні рисунки, формуючи навички у початкового художника до постійного огляду навколишньої середи;

Вміння на основі придбаних знань малювати по уяві та пам'яті, що має особливе значення для творчої діяльності митця;

Вільне володіння технічними засобами відображення, що сприяє індивідуальних можливостей художника у відтворенні його творчих задумів;

Глибоке критичне освоєння художньої спадщини, яке допомагає творчому зростанню молодого художника, підвищуючи його культуру та художній смак. З цією метою аналізуються рисунки майстрів і виконуються копії з них.

Придбання цих знань і навиків виконується поступово від простих завдань на перших курсах, до складних – на старших, особливо на останньому, коли задача створення закінченого художнього твору повинна відповідати загальному стану високого мистецтва. В результаті вивчення дисципліни «Рисунок» студент повинен:

Знати: особливості побудови форм зображених тіл і предметів, закони перспективи, вміти використовувати знання з пластичної анатомії, послідовність методики рисунку;

Уміти: за допомогою графічних матеріалів (олівець, вугілля, сангіна, сепія, соус, туш та інші) передати і строїти об'єм, простір, виразними засобами рисунку виявити динаміку людської постаті, вміти моделювати форму, щоб форма відчувалась у гармонічному зв'язку з властивостями обраного графічного матеріалу, компоновати в аркуші, створювати реальне сприймання предмету.

Мати навички: застосовувати практичні та теоретичні знання рисунку у творчих роботах.

3. Компетентності та програмні результати навчання навчальної дисципліни Рисунок (згідно з освітньою програмою)

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач	Програмні результати навчання
Загальні компетентності (ЗК) ЗК 5.Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК 6. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 11.Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт. ЗК 13.Здатність викладати фахові дисципліни у дитячих спеціалізованих художніх та мистецьких закладах освіти. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК) СК 1.Здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності створення цілісного продукту предметно-просторового та візуального середовища. СК 3.Здатність формулювати цілі особистісного і професійного розвитку та умови їх досягнення, враховуючи тенденції розвитку галузі професійної діяльності, етапів професійного зростання та індивідуально-особистісних особливостей. СК 4. Здатність оволодівати різними техніками та технологіями роботи у відповідних матеріалах за спеціалізаціями. СК 9. Здатність використовувати професійні знання у практичній та мистецтвознавчій діяльності.	ПРН 1. Застосовувати комплексний художній підхід для створення цілісного образу. ПРН 6. Застосовувати знання з композиції, розробляти формальні площинні, об'ємні та просторові композиційні рішення і виконувати їх у відповідних техніках та матеріалах. ПРН 8. Аналізувати, стилізувати, інтерпретувати та трансформувати об'єкти (як джерела творчого натхнення) для розроблення композиційних рішень; аналізувати принципи морфології об'єктів живої природи, культурно-мистецької спадщини і застосовувати результати аналізу при формуванні концепції твору та побудові художнього образу. ПРН 14. Трактувати формотворчі засоби образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації як відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства, комплексно визначати їхню функціональну та естетичну специфіку у комунікативному просторі.

4. Програма навчальної дисципліни Рисунок

Модуль 1. Класична гіпсова голова

Змістовий модуль 1. *Гіпсові деталі голови.*

Тема 1. Гіпсові деталі голови: око, вухо, ніс, губи. Вивчення здобувачами виразних засобів трактування форми основних деталей голови.

Тема 2. Рисунок черепа людини. Вивчення здобувачами конструкції і кісткової основи голови.

Змістовий модуль 2. *Гіпсова анатомічна голова (екорше)*

Тема 3. Визначення системи засобів вираження для складної анатомічної форми голови. Оволодіння здобувачами знань з пластичної анатомії голови людини.

Тема 4. Екзаменаційне завдання: Класична гіпсова голова. Закріплення отриманих в продовж семестру фундаментальних знань рисунку голови людини, на прикладі класичної гіпсової голови.

Модуль 2. Рисунок живої голови людини

Змістовий модуль 3. *Череп людини у трьох ракурсах.*

Тема 5. Череп людини у трьох ракурсах. Оволодіння навичками побудови форми черепа людини у трьох основних ракурсах для ретельного вивчення його пластики. Визначення важливості форми черепа для рисування голови людини.

Тема 6. Гіпсова голова на нейтральному тлі при контрастному освітленні. Ретельний, складний розбір форми голови, з увагою до пластичного та тонального рішення.

Змістовий модуль 4. *Голова натурника у трьох основних ракурсах.*

Тема 7. Голова натурника у трьох основних ракурсах. Оволодіння рисуванням характеру моделі в кожному з 3 ракурсів, та між собою. Вивчення шиї та плечового поясу.

Тема 8. Екзаменаційне завдання: Рисунок живої голови людини з плечовим поясом. Закріплення поглиблених знань рисування голови людини. Визначення пластичних особливостей у зв'язку голови з плечовим поясом.

Модуль 3. Рисунок класичної гіпсової фігури людини.

Постать у простому русі, що стоїть.

Змістовий модуль 5. *Анатомічна постать людини (екорше) у двох положеннях.*

Тема 9. Анатомічна постать людини (екорше) у двох положеннях. Вивчення особливостей анатомічної побудови фігури людини, що стоїть. Побудова пропорцій тіла.

Тема 10. Класична гіпсова скульптура стоячої постаті людини. Вивчення побудови руху та пропорцій на прикладі класичної скульптури фігури людини.

Тональний розбір рисунка, де основна увага приділяється пластичному та тональному рішенню.

Змістовий модуль 6. *Оголена постать людини у двох положеннях.*

Тема 11. Оголена постать людини у двох положеннях, що повторює рух анатомічної постаті людини.

Тема 12. Екзаменаційне завдання: жива оголена постать людини з опорою на одну ногу.

Модуль 4. Стояча оголена постать людини з опорою на одну ногу.

Змістовий модуль 7. *Композиційний складний натюрморт в інтер'єрі.*

Тема 13. Композиційний складний натюрморт в інтер'єрі.

Тема 14. Рисунок верхніх та нижніх кінцівок людини, рисунок кісткової основи, рук і стоп. Жива модель у різних положеннях.

Змістовий модуль 8. *Жива оголена жіноча постать з опорою на одну ногу.*

Тема 15. Жива оголена жіноча постать з опорою на одну ногу.

Тема 16. Екзаменаційне завдання: жива оголена постать людини з опорою на одну ногу, у зв'язку з простором. Визначити рух, пропорції, характер моделі. Конструктивна-об'ємна побудова постаті людини.

Модуль 5. Оголена сидяча постать людині з оточуючими предметами.

Змістовий модуль 9. *Творчий композиційний натюрморт с гіпсовою фігурою.*

Тема 17. Творчий композиційний натюрморт с гіпсовою фігурою.

Тема 18. Сидяча оголена постать людини (жіноча). Аналіз форми у просторі, посадка на площину (подіум, стілець та ін.)

Змістовий модуль 10. *Короточасні нариси сидячої оголеної фігури у різних ракурсах.*

Тема 19. Короточасні нариси сидячої оголеної фігури у різних ракурсах і рисунки по пам'яті.

Тема 20. Екзаменаційне завдання: оголена сидяча постать людини. Рішення руху у просторі.

Модуль 6. Оголена сидяча модель у складному русі.

Змістовий модуль 11. *Фігура в інтер'єрі з предметним оточенням (вільна техніка) (без залучення натури).*

Тема 21. Композиційне творче завдання: фігура в інтер'єрі з предметним оточенням (вільна техніка) без залучення натури.

Тема 22. Тематичний портрет. Зв'язок постаті, драпіровок, елементів постановки з середовищем.

Змістовий модуль 12. *Короточасні нариси оголеної людини у нескладному русі з різних ракурсів.*

Тема 23. Короточасні нариси оголеної людини у нескладному русі з різних ракурсів.

Тема 24. Екзаменаційне завдання: оголена сидяча постать людини у складному русі з зв'язком з навколишнім середовищем. Аналіз форми у просторі, посадка на площину, зв'язок постаті, елементів постановки с середовищем.

Модуль 7. Напівлежача оголена постать людини у неглибокому просторі. Тонально-конструктивний рисунок

Змістовий модуль 13. *Рисунок міського пейзажу.*

Тема 25. Композиційне творче завдання: рисунок міського пейзажу (образ міста, вільна техніка).

Тема 26. Рисунок напівлежачої оголеної постать людини у складному русі. Рішення руху у просторі, конструктивна і тональна організація.

Змістовий модуль 14. *Короточасний рисунок напівлежачої оголеної фігури у різних ракурсах.*

Тема 27. Короточасний рисунок напівлежачої оголеної фігури у різних ракурсах.

Тема 28. Екзаменаційне завдання: оголена напівлежача постать людини у зв'язку з навколишнім середовищем. Зв'язок постаті, елементів постановки с середовищем.

Модуль 8. Напівлежача оголена постать людини у складному русі в середовищі. Тональний рисунок

Змістовий модуль 15. *Повно фігурний автопортрет або портрет груповий складному середовищі (вільна техніка).*

Тема 29. Композиційне творче завдання: повно фігурний автопортрет або портрет груповий у складному середовищі (вільна техніка) – без залучення натури.

Тема 30. Складний повно фігурний портрет (оголена фігура) с предметами побуту в середовищі. Розташування, типаж, характер, психологічне сполучення. Матеріал вільний.

Тема 31. Екзаменаційне завдання: Рисунок оголеної напівлежачої постаті людини у складному русі у зв'язку з навколишнім середовищем. Тональний рисунок. Зв'язок елементів постановки, рішення тіла в середовищі, завершення рисунка тоном.

5. Структура навчальної дисципліни Рисунок

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	пр.	ла б.	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1. Гіпсова класична голова						
Змістовий модуль 1. Гіпсові деталі голови.						
Тема 1. Гіпсові деталі голови: око, вухо, ніс, губи.	48	-	24	-	-	24
Тема 2. Рисунок черепа людини.	82	-	41	-	-	41
Разом за змістовим модулем 1	130	-	65	-	-	65
Змістовий модуль 2. Гіпсова анатомічна голова (екорше)						
Тема 3. Гіпсова анатомічна голова (екорше)	44	-	22	-	-	22
Тема 4. Екзаменаційне завдання: Класична гіпсова голова	96	-	48	-	-	48
Разом за змістовим модулем 2	140	-	70	-	-	70
Модуль 2. Рисунок живої голови людини						
Змістовий модуль 3. Рисунок черепа людини в трьох ракурсах.						
Тема 5. Рисунок черепа людини в трьох ракурсах.	48	-	24	-	-	24
Тема 6. Класична гіпсова голова людини.	82	-	41	-	-	41
Разом за змістовим модулем 3	130	-	65	-	-	65
Змістовий модуль 4. Рисунок живої голови людини в 3-х ракурсах.						
Тема 7. Рисунок живої голови людини в 3-х ракурсах.	44	-	22		-	22
Тема 8. Екзаменаційне завдання. Рисунок живої голови людини з плечовим поясом.	96	-	48		-	48
Разом за змістовим модулем 4	140	-	70		-	70
Модуль 3 Рисунок класичної гіпсової фігури людини						
Змістовий модуль 5. Анатомічна постать людини (екорше) в 2-х положеннях						
Тема 9. Анатомічна постать людини (екорше) в 2-х положеннях	44	-	22	-	-	22
Тема 10. Чоловіча оголена постать в 2-х положеннях.	46	-	23	-	-	23
Разом за змістовим модулем 5	90	-	45	-	-	45
Змістовий модуль 6. Короткостроковий рисунок стоячої постаті людини.						
Тема 11. Короткостроковий рисунок стоячої постаті людини.	32	-	16	-	-	16
Тема 12. Екзаменаційне завдання. Рисунок оголеної чоловічої постаті з опорою на одну ногу.	58	-	29	-	-	29
Разом за змістовим модулем 6	90	-	45	-	-	45
Модуль 4. Стояча оголена постать людини з опорою на одну ногу						
Змістовий модуль 7. Композиційний складний						

<i>натюрморт в інтер'єрі.</i>						
Тема 13. Композиційний складний натюрморт в інтер'єрі.	44	-	22	-	-	22
Тема 14. Рисунок верхніх та нижніх кінцівок у їх взаємозв'язку на живій моделі. Вивчення анатомічних та -пластичних особливостей верхніх та нижніх кінцівок людини.	60	-	30	-	-	30
Разом за змістовим модулем 7	104	-	52	-	-	52
Змістовий модуль 8. <i>Короткостроковий рисунок оголеної постаті людини з опорою на одну ногу.</i>						
Тема 15. Короткостроковий рисунок оголеної постаті людини з опорою на одну ногу.	44	-	22	-	-	22
Тема 16. Екзаменаційне завдання. Рисунок оголеної постаті людини (ускладнена) з опорою на одну ногу у середовищі.	62	-	31	-	-	31
Разом за змістовим модулем 8	106		53			53
Модуль 5. Оголена сидяча постать людини з оточуючими предметами						
Змістовий модуль 9. <i>Творчий композиційний натюрморт с гіпсовою фігурою.</i>						
Тема 17. Творчий композиційний натюрморт с гіпсовою фігурою.	24	-	12	-	-	12
Тема 18. Рисунок оголеної сидячої жіночої постаті людини у нескладному русі.	18	-	9	-	-	9
Разом за змістовим модулем 9	42	-	21	-	-	21
Змістовий модуль 10. <i>Короткостроковий рисунок сидячої оголеної постаті людини у різних ракурсах.</i>						
Тема 19. Короткостроковий рисунок сидячої оголеної постаті людини у різних ракурсах.	24	-	12	-	-	12
Тема 20. Екзаменаційне завдання. Рисунок сидячої оголеної жіночої або чоловічої постаті в тематичному середовищі.	24	-	12	-	-	12
Разом за змістовим модулем 10	48	-	24	-	-	24
Модуль 6. Рисунок сидячої оголеної постаті у складному русі						
Змістовий модуль 11. <i>Композиційне творче завдання: фігура в інтер'єрі з предметним оточенням (вільна техніка)- без залучення натури.</i>						
Тема 21. Композиційне творче завдання: фігура в інтер'єрі з предметним оточенням (вільна техніка)- без залучення натури.	24	-	12	-	-	12
Тема 22. Тематичний портрет.	28	-	14	-	-	14
Разом за змістовим модулем 11	52	-	26	-	-	26
Змістовий модуль 12. <i>Короткостроковий рисунок сидячої оголеної постаті людини з драпіровками.</i>						

Тема 23. Короткостроковий рисунок сидячої оголеної постаті людини з драпіровками.	24	-	12	-	-	12
Тема 24. Екзаменаційне завдання. Рисунок сидячої оголеної чоловічої або жіночої постаті людини у складному русі у зв'язку з середовищем.	44	-	22	-	-	22
Разом за змістовим модулем 12	68	-	34	-	-	34
Модуль 7. Напівлежача оголена постать людини у неглибокому просторі.						
Змістовий модуль 13. <i>Композиційне творче завдання: рисунок міського пейзажу (образ міста, вільна техніка) - без залучення натури.</i>						
Тема 25. Композиційне творче завдання: рисунок міського пейзажу (образ міста, вільна техніка) - без залучення натури.	24	-	12	-	-	12
Тема 26. Рисунок оголеної напівлежачої постаті людини у складному русі.	36	-	18	-	-	18
Разом за змістовим модулем 13	60	-	30	-	-	30
Змістовий модуль 14. <i>Короткочасний рисунок напівлежачої оголеної фігури у різних ракурсах.</i>						
Тема 27. Короткочасний рисунок напівлежачої оголеної фігури у різних ракурсах.	24	-	12	-	-	12
Тема 28. Екзаменаційне завдання. Рисунок оголеної напівлежачої постаті людини у зв'язку з навколишнім середовищем.	36	-	18	-	-	18
Разом за змістовим модулем 14	60	-	30	-	-	30
Модуль 8. Рисунок оголеної напівлежачої постаті у складному русі в середовищі						
Змістовий модуль 15. <i>Повно фігурний автопортрет або портрет груповий складному середовищі (вільна техніка).</i>						
Тема 29. Композиційне творче завдання: повно фігурний автопортрет або портрет (груповий) у складному середовищі (вільна техніка) – без залучення натури.	30	-	15	-	-	15
Тема 30. Складний повнофігурний портрет (оголена фігура) с предметами побуту в середовищі.	30	-	15	-	-	15
Тема 31. Екзаменаційне завдання: Рисунок оголеної напівлежачої постаті людини у складному русі у зв'язку з навколишнім середовищем. Тональний рисунок.	60	-	30	-	-	30
Разом за змістовим модулем 15	120	-	60	-	-	60
Всього годин	1380	-	690	-	-	690

6. Теми практичних занять

Назва теми	Кількість
------------	-----------

	годин
Тема 1. Гіпсові деталі голови: око, вухо, ніс, губи.	24
Тема 2. Рисунок черепа людини (обрубковка)	41
Тема 3. Гіпсова анатомічна голова (екорше)	22
Тема 4. Екзаменаційне завдання: Класична гіпсова голова	48
Тема 5. Череп людини у трьох ракурсах	24
Тема 6. Класична гіпсова голова	41
Тема 7. Рисунок живої голови людини у трьох основних ракурсах	22
Тема 8. Екзаменаційне завдання: Рисунок живої голови людини з плечовим поясом	48
Тема 9. Анатомічна постать людини (екорше) у двох положеннях	22
Тема 10. Чоловіча оголена постать людини в 2-х положеннях	23
Тема 11. Короткочасні начерки та рисунки стоячої постаті людини	16
Тема 12. Екзаменаційне завдання: жива оголена постать людини з опорою на одну ногу	29
Тема 13. Композиційний складний натюрморт в інтер'єрі	22
Тема 14. Рисунок верхніх та нижніх кінцівок людини	30
Тема 15. Короткостроковий рисунок оголеної постаті людини з опорою на одну ногу	22
Тема 16. Екзаменаційне завдання: жива оголена постать людини (ускладнена) з опорою на одну ногу, у зв'язку з середовищем.	31
Тема 17. Творчий композиційний натюрморт з гіпсовою фігурою	12
Тема 18. Сидяча оголена постать людини (жіноча)	9
Тема 19. Короткочасні нариси сидячої оголеної фігури у різних ракурсах	12
Тема 20. Екзаменаційне завдання: оголена сидяча постать людини в тематичному середовищі. Тональний рисунок	12
Тема 21. Композиційне творче завдання: фігура в інтер'єрі з предметним оточенням (вільна техніка)	12
Тема 22. Тематичний портрет	14
Тема 23. Короткочасні нариси оголеної постаті людини з драпіровками	12
Тема 24. Екзаменаційне завдання: оголена сидяча постать людини у складному русі у зв'язку з навколишнім середовищем	22
Тема 25. Композиційне творче завдання: рисунок міського пейзажу (образ міста, вільна техніка)	12
Тема 26. Оголена напівлежача постать людини у складному русі	18
Тема 27. Короткочасні нариси напівлежачої оголеної фігури у різних ракурсах	12
Тема 28. Екзаменаційне завдання: оголена напівлежача постать людини у зв'язку з середовищем	18
Тема 29. Композиційне творче завдання: повно фігурний автопортрет або портрет груповий у складному середовищі (вільна техніка) – без залучення натури	15
Тема 30. Складний повнофігурний портрет с предметами побуту в середовищі	15
Тема 31. Екзаменаційне завдання: оголена напівлежача постать людини у складному русі у зв'язку з навколишнім середовищем. Тональний рисунок	30
Всього	690

7. Теми семінарських занять

Програмою не передбачається проведення семінарських занять.

8. Самостійна робота

Назва теми	Кількість годин
Тема 1. Гіпсові деталі голови: око, вухо, ніс, губи.	24
Тема 2. Рисунок черепа людини (обрубковка)	41
Тема 3. Гіпсова анатомічна голова (екорше)	22
Тема 4. Екзаменаційне завдання: Класична гіпсова голова	48
Тема 5. Череп людини у трьох ракурсах	24
Тема 6. Класична гіпсова голова	41
Тема 7. Рисунок живої голови людини у трьох основних ракурсах	22
Тема 8. Екзаменаційне завдання: Рисунок живої голови людини з плечовим поясом	48
Тема 9. Анатомічна постать людини (екорше) у двох положеннях	22
Тема 10. Чоловіча оголена постать людини в 2-х положеннях	23
Тема 11. Короткочасні начерки та рисунки стоячої постаті людини	16
Тема 12. Екзаменаційне завдання: жива оголена постать людини з опорою на одну ногу	29
Тема 13. Композиційний складний натюрморт в інтер'єрі	22
Тема 14. Рисунок верхніх та нижніх кінцівок людини	30
Тема 15. Короткостроковий рисунок оголеної постаті людини з опорою на одну ногу	22
Тема 16. Екзаменаційне завдання: жива оголена постать людини (ускладнена) з опорою на одну ногу, у зв'язку з середовищем.	31
Тема 17. Творчий композиційний натюрморт з гіпсовою фігурою	12
Тема 18. Сидяча оголена постать людини (жіноча)	9
Тема 19. Короткочасні нариси сидячої оголеної фігури у різних ракурсах	12
Тема 20. Екзаменаційне завдання: оголена сидяча постать людини в тематичному середовищі. Тональний рисунок	12
Тема 21. Композиційне творче завдання: фігура в інтер'єрі з предметним оточенням (вільна техніка)	12
Тема 22. Тематичний портрет	14
Тема 23. Короткочасні нариси оголеної постаті людини з драпіровками	12
Тема 24. Екзаменаційне завдання: оголена сидяча постать людини у складному русі у зв'язку з навколишнім середовищем	22
Тема 25. Композиційне творче завдання: рисунок міського пейзажу (образ міста, вільна техніка)	12
Тема 26. Оголена напівлежача постать людини у складному русі	18
Тема 27. Короткочасні нариси напівлежачої оголеної фігури у різних ракурсах	12
Тема 28. Екзаменаційне завдання: оголена напівлежача постать людини у зв'язку з середовищем	18
Тема 29. Композиційне творче завдання: повно фігурний автопортрет або портрет груповий у складному середовищі (вільна техніка) – без залучення натури	15
Тема 30. Складний повнофігурний портрет с предметами побуту в середовищі	15
Тема 31. Екзаменаційне завдання: оголена напівлежача постать людини у складному русі у зв'язку з навколишнім середовищем. Тональний рисунок	30
Всього	690

9. Методи навчання

Основні форми вивчення курсу — виконання практичних завдань.

Метод повідомлення нових знань — практична робота.

Мета запропонованих завдань — вивчення законів образотворчого мистецтва, принципів лінійно-повітряної перспективи, принципів конструкції та формоутворення (від простих геометричних форм до тіла людини у складному русі); навчити студента аналізувати і виразно відтворювати конкретний пластичний зміст натури з урахуванням цілісності складових: простору, середовища, пропорцій, об'єму форми, освітлення, фактури матеріалу; також навчити студента характерних начерків, короткострокових рисунків а також рисунків по пам'яті і уяві. Студент повинен оволодіти різноманітними матеріалами, як то: олівець, ретуш, сангіна, вугілля, соус тощо.

10. Методи контролю

Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі екзаменаційного перегляду. Передбачено рубіжні етапи контролю у формі переглядів практичних завдань за змістовні модулі.

11. Критерії оцінювання результатів навчання:

Відмінно (90-100 балів, А): Рисунок виконано бездоганно як в цілому, так і з точки зору графічного виконання окремих його елементів та деталей:

- точне, безпомилкове розташування усього зображення та його елементів в аркуші паперу;
- визначено та передано рух зображеного об'єкту та його розташування відносно інших предметів автора;
- вірне зображення пропорційних співвідношень одного об'єкту до іншого, окремих деталей до цілого;
- точна передача конструкції об'єкту зображення, переконлива передача форми об'єктів засобами лінійної та повітряної перспективи, використанням законів світлотіні, тону і тональних співвідношень;
- висока технічна майстерність, професіоналізм.

Це найвищий рівень виконання навчального (академічного) завдання: при виконанні усіх перелічених вимог рисунок виглядає дуже майстерним, естетичним, відчувається певна натхненність при виконанні завдання.

Добре (82–89 балів, В; 75–81 балів, С) (4+, 4, 4-)*. Рисунок виконано добре як з точки зору загального естетичного сприйняття, так і з точки зору графічного виконання:

- добре розташування на аркуші паперу;
- непогано передано рух зображеного об'єкту та його розташування відносно інших предметів;
- добре передано пропорційне співвідношення одного об'єкту до одного, окремих деталей до цілого;

- проаналізовано конструкцію об'єкту засобами лінійної та повітряної перспективи;
 - непогане використання графічного матеріалу, висока технічна майстерність, помітні добрі навички у передачі зображення.
- Добре виконаний рисунок, але є недосконале виконання елементів.

Задовільно (64-74 балів D; 60-63, E)(3+, 3, 3-)*. Рисунок виконано достатньо непогано з точки зору графічного виконання окремих його елементів і деталей:

- непогане використання графічного матеріалу, технічна майстерність, помітні добрі навички у передачі зображення.
- непогане розташування усього зображення в аркуші паперу;
- невиразно визначено і передано рух зображеного об'єкту;
- не зовсім точне зображення пропорційних співвідношень;
- присутні помилки у передачі форми об'єктів;
- недосконале використання графічного матеріалу;

Задовільно виконаний рисунок, але помітно недосконале виконання одного або декількох елементів, порушення послідовності виконання рисунка

Незадовільно (35-59 балів, F)(2, 2-)*. Рисунок виконано незадовільно з точки зору графічного виконання:

- суттєві недоліки у розташуванні усього зображення в аркуші паперу;
- погано передано рух зображеного об'єкту;
- є суттєві помилки у зображенні пропорційних співвідношень;
- недосконала передача конструкції об'єкту зображення;
- слабка технічна майстерність;

Задовільно виконаний рисунок, але помітно недосконале виконання одного або декількох елементів, порушення послідовності виконання рисунка.

Незадовільно (1-34 балів, F). Рисунок виконано незадовільно з точки зору графічного виконання:

- суттєві недоліки у розташуванні усього зображення в аркуші паперу;
- погано передано рух зображеного об'єкту;
- є суттєві помилки у зображенні пропорційних співвідношень;
- недосконала передача конструкції об'єкту зображення;
- слабка технічна майстерність;

Незадовільно виконаний рисунок, є суттєві порушення послідовності виконання рисунка

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота					Сума
1 модуль					
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль №2			
T-1	T-2	T-3	T-4	Екз. пер.	

20	20	0-10	0-40	0-10	100
2 модуль					
Змістовий модуль №3		Змістовий модуль №4			
T-5	T-6	T-7	T-8	Екз. пер.	100
0-20	0-20	0-10	0-40	0-10	
3 модуль					
Змістовий модуль №5		Змістовий модуль №6			100
T-9	T-10	T-11	T-12	Екз. пер.	
0-20	0-20	0-10	0-40	0-10	
4 модуль					100
Змістовий модуль №7		Змістовий модуль №8			
T-13	T-14	T-15	T-16	Екз. пер.	
0-20	0-20	0-10	0-40	0-10	100
5 модуль					
Змістовий модуль №9		Змістовий модуль №10			
T-17	T-18	T-19	T-20	Екз. пер.	100
0-20	0-20	0-10	0-40	0-10	
6 модуль					
Змістовий модуль №11		Змістовий модуль №12			100
T-21	T-22	T-23	T-24	Екз. пер.	
0-20	0-20	0-10	0-40	0-10	
7 модуль					100
Змістовий модуль №13		Змістовий модуль №14			
T-25	T-26	T-27	T-28	Екз. пер.	
0-20	0-20	0-10	0-40	0-10	100
8 модуль					
Змістовий модуль №15					
T-29	T-30	T-31	-	Екз. пер.	100
0-20	0-20	0-50	-	0-10	

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, диференційованого заліку, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Показ робіт із методичного фонду. Ознайомлення здобувачів з печатними репродукціями видатних майстрів та застосування додаткової літератури з дисципліни:

1. Pogorelov, Viktor, Khomenko O., Nosan V., Serdiyk O., Nogin R., Zherdev V. Tvorchiy rysunok. Navchalno-naochnyi posibnyk [*The Tutorial for the discipline "Drawing by speciality" for Masters degree of specialization "Creative (contemporary) drawing"*]. Kharkiv: KSADA, 2020
2. Zherdev, Vitaliy, Metodichni rekomendatsii do dustsipliny "Academichnyi rysunok" dlia spetsializatsii "Stankovyi zhyvopus ta restavratsia vutvoriv mystetstva" [*Methodological recommendations for the discipline "Academic Drawing" for the specialization "Easel Painting and Restoration of pieces of arts" (Bachelors, Masters)*]. Kharkiv: KSADA, 2009.
3. Zherdev, Vitaliy and Nogin, Roman, Metodichni rekomendatsii do dustsipliny "Academichnyi rysunok" dlia spetsializatsii "Monumentalniyi zhyvopus" [*Methodological recommendations for the discipline "Academic Drawing" for the specialization "Monumental Painting" (Bachelors, Masters)*]. Kharkiv: KSADA, 2010.
4. Наталуха І., Апальков В., Рибін С., Носань В., Ногін Р. Пластична анатомія. Підручник. За ред. проф. В. Даниленка. Харків: ХДАДМ, 2008.
5. Чеботов І. П. Харківська школа рисунку. Харків: Софія-А, 2017.
6. Сватула М.С. Навчально-наочний посібник «Рисунок пейзажу та використання графічних матеріалів» для студентів 1-2 курсів денної форми навчання спеціальності «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», «Дизайн», ОКР «Бакалавр».- Харків, ХДАДМ, 2023. – 80 с., 104 іл.
7. Сенін В. Академічний рисунок: схеми і нариси. Навчальний посібник.-Харків: ХДАДМ, 2025-184 ст.
8. Методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Рисунок» (Матеріали і техніка рисунка) для здобувачів спеціальності В4 «Образотворче мистецтво та реставрація», спеціалізації В4.01 «Візуальні мистецтва» 1–4 курси першого (бакалаврського) рівня та 1 курс другого (магістерського) рівня. / Укладачі: доц. Брагін О.М., доц. Носань В.А., доц. Сердюк О.М., ст. викл. Ногін Р.Ю., ст. викл. Сенін В.П. — Харків: ХДАДМ, 24 с., 11 іл., 2025.
9. Методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Рисунок» (Рисунок голови людини) для здобувачів спеціальності В4 «Образотворче мистецтво та реставрація», спеціалізації В4.01 «Візуальні мистецтва» 1–4 курси першого (бакалаврського). Укладачі: доц. Носань В.А., доц. Сердюк О.М., доц. Хоменко О.В. - Харків: ХДАДМ, 44 с., 35 іл., 2025.

14. Рекомендована література

Основна:

1. Andrews, Barbara Henriksen. "Art and Ideas: Reaching Nontraditional Art Students." *Art Education* 54, no. 5 (September 2001): 33. <http://dx.doi.org/10.2307/3193933>.
2. Adams, Laurie Schneider. *The Methodologies of Art. An Introduction*. New York: HarperCollins, 1996.
3. Andrus, Lynda E. *Art projects for educators and students*. 8th ed. [Belmont, Calif.]: Thomson Wadsworth, 2007.
4. Bammes G. *Der nackte Mensch. Hand- und Lehrbuch der Anatomie für Künstler*. Mit rund 170 Zeichnungen des Verfassers, zahlreichen Beispielen von Meisterwerken der bildenden Kunst, 144 Modellaufnahmen. VEB Verlag der Kunst Dresden, 1973
5. Berikbaev, Alisher Alikulovich. "Development of Competence Skills of Art Education Students." *International Journal of Psychosocial Rehabilitation* 24, no. 4 (April 30, 2020): 6984–88. <http://dx.doi.org/10.37200/ijpr/v24i4/pr2020514>.
6. Benjamin, Walter. *Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility, and Other Writings on Media* Paperback. Harvard University Press; Illustrated edition, 2008.
7. Белянський О. М. Короткочасний рисунок. Майстер-клас. Навчальний посібник для художніх навчальних закладів 1–4 рівнів акредитації. Луганськ : ЛДІКМ, 2008. 124 с
8. Берджер Д. Як ми бачимо. Харків : IST Publishing, 2020. 176 с.
9. Бичко А.К., Гнатенко П.І., Феоктистов А.М. та ін. *Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Курс лекцій*. – Київ, 1993.
10. Виконання завдань з дисципліни «Академічний рисунок» / уклад. Є. А. Маковкін. Харків : ХДАМГ, 2002. 9 с.
11. Гарбуз Р. С. Лінійна перспектива в навчальному рисунку. Львів : ЗУКЦ, 2009. 110 с.
12. Гребенюк Г. Є. *Основи композиції та рисунок*. Підручник для учнів професійно-технічних навчальних закладів. Київ : Техніка, 1997. 222 с.
13. Губаль Б. І. *Спеціальний рисунок*. Івано-Франківськ : видання Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2016. 94 с.
14. Дворник Ю.В. *Жива вода рисунка*. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 176 с.
15. Джахірул Амін. *Анатомія для художників: Наочний посібник із зображення людського тіла* / Джахірул Амін; пер. з англ. Олексій Пелипенко. – Київ : ArtHuss, 2022. – 304 с.
16. Downing, Fripp Alfred. *Human anatomy for art students*. Mineola, N.Y: Dover Publications, 2006.
17. Кириченко М.А. *Основи образотворчої грамоти : навчальний посібник*. – Київ : Вища школа, 2002. – 190 с.
18. Коляденко Г. І. *Анатомія людини* / Г. І. Коляденко. – Київ.: Либідь, 2007 – 384 с.
19. Knight-Mudie, Karen, and n/a. "Attitudes towards art competitions of senior secondary art students and teachers." *University of Canberra. Education*, 1988. <http://erl.canberra.edu.au/public/adt-AUC20060811.154408>.
20. Leonard, Melissa M. "Motivating Students for Success in Art Education." *Digital Commons @ East Tennessee State University*, 2005. <https://dc.etsu.edu/etd/1048>.

21. Netto, Amelia M. "ESOL Students in the Art Room: An Art Educator's Resource Guide." Digital Archive @ GSU, 2012.
http://digitalarchive.gsu.edu/art_design_theses/100.
22. Nelson, Gayle. "Perceptions About Hands-On Art Making by Non-Art Major Online Students." ScholarWorks, 2018.
23. Mayner F. Kunstleranatomie. — Leipzig, 1958.
24. Малиновський В. А. Рисунок голови і портретні завдання: навч. посіб. Київ : КНУБА, 2005. 125 с.
25. Nicoladies. The Natural Way To Draw: A Working Plan for Art Study. Souvenir Press Ltd, 2008.
26. Наталуха І., Апальков В., Рибін С., Носань В., Ногін Р. Пластична анатомія. Підручник. За ред. проф. В. Даниленка. Харків: ХДАДМ, 2008.
27. Орлова Т. Художній образ // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. ; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори) ; І. О. Покаржевська (художнє оформлення). — Київ : Абрис, 2002. — С. 702. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X.
28. Oxford Brookes University. School of Art, Publishing and Music. Fine art single field: Students' guide. Oxford: Oxford Brookes University, 1997.
29. Pointon, Marcia R. History of art: A students' handbook. 4th ed. London: Routledge, 1997.
30. Перепадя В. В. Рисунок. Проблеми творчості в навчальному процесі. Львів : Палітра, 2003. 288 с.
31. Попов М. Т. Альбом: рисунок, живопись / М. Т. Попов – К. : ТОВ «Європа Прінт», 2008. – 134с.
32. Pogorelov, Viktor, Khomenko O., Nosan V., Serdiyk O., Nogin R., Zherdev V. Tvorchyi rysunok. Navchalno-naochnyi posibnyk [*The Tutorial for the discipline "Drawing by speciality" for Masters degree of specialization "Creative (contemporary) drawing"*]. Kharkiv: KSADA, 2020
33. Ратнічин В. М. Перспектива. Київ : Вища школа, 1977. 135 с.
34. Резніченко М.І., Твердохлібова Я.М. Художні графіка. Змістові модулі 1, 2 : Навчально-методичний посібник для студентів художньо-графічних факультетів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 272 с.
35. Regev, Dafna. "Art Therapy for Hospitalized Students." In Art Therapy with Special Education Students, 125–46. New York: Routledge, 2022.
<http://dx.doi.org/10.4324/9781003156918-7>.
36. Saywell, Edward. A Drawing Glossary. Fogg Art Museum, 1997,
<http://www.artmuseums.harvard.edu/fogg/drawingglossary.html>.
37. Schwartz, Diane C., and Darra Pace. "Students Create Art." TEACHING Exceptional Children 40, no. 4 (March 2008): 50–54.
<http://dx.doi.org/10.1177/004005990804000406>.
38. Winslow V. Classic Human Anatomy in Motion: The Artist's Guide to the Dynamics of Figure Drawing.

- 39.. Clark, Gilbert A., Michael D. Day, and W. Dwaine Greer. "Discipline-Based Art Education: Becoming Students of Art." *Journal of Aesthetic Education* 21, no. 2 (1987): 129. <http://dx.doi.org/10.2307/3332748>.
40. Carr, Jeffrey. "Four types of art teachers for talented art students." *Roeper Review* 13, no. 2 (January 1991): 71–73. <http://dx.doi.org/10.1080/02783199109553313>.
41. Сенін В. П., Коваль О. В. Школа рисунку олівцем. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015.
42. Сухенко В.О. Академічний рисунок: навчальний посібник. — Київ : «АМАДЕЙ», 2016. — 232 с.
43. Сухенко В.О. Рисунок: навчальний посібник. — Київ : НАОМА «BONA MENTE», 2004. — 184 с.
44. Goldfinger E. *Human Anatomy for Artists: The Elements of Form*. Oxford University Press, 1991.
45. Goldman, Paul. *Looking at Prints, Drawings and Watercolours: A Guide to Technical Terms*. 2nd ed. London: British Museum Press in association with the J. Paul Getty Museum, 2006.
46. Gwent College of Higher Education. Faculty of Art and Design. [Publication produced by Fine Art Students]. Newport (Gwent): Gwent College of Higher Education, 1986.
47. Туманов І. М. Рисунок, живопис, скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання / І.М. Туманов. — Львів: Аверс, 2010. — 496 с.
48. Thomson, Isabelle. *The Power of Art & Protest*. [New York, NY]: the Calhoun School, 2014
49. Чеботов І.П. — Харківська школа рисунка, Харків, Софія-А, 2017.
50. Шмагало Р.Т. Методика викладання рисунку в навчальних закладах Галичини другої половини XIX —початку XX ст. Львів. 2001р.
51. Zherdev, Vitaliy, *Metodichni rekomendatsii do dustsipliny “Academichniy rysunok” dlia spetsializatsii “Stankovyi zhyvopus ta restavratsia vutvoriv mystetstva” [Methodological recommendations for the discipline “Academic Drawing” for the specialization “Easel Painting and Restoration of pieces of arts” (Bachelors, Masters)]*. Kharkiv: KSADA, 2009.
52. Zherdev, Vitaliy and Nogin, Roman, *Metodichni rekomendatsii do dustsipliny “Academichniy rysunok” dlia spetsializatsii “Monumentalniy zhyvopus” [Methodological recommendations for the discipline “Academic Drawing” for the specialization “Monumental Painting” (Bachelors, Masters)]*. Kharkiv: KSADA, 2010.
53. Яремків М. Композиція. Творчі основи зображення. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 112 с.
54. Ятченко Ю. М. Мистецтво рисунка / Ю. М. Ятченко. — К: НАУ, 2005. — 60 с.
55. Ятченко Ю.М. Київська школа рисунка /Ю. М. Ятченко// Українська академія мистецтв. Дослідницькі та наукові праці. — К., 1998.

15. Інформаційні ресурси

- 1.Маковкін Є. А. Рисунок геометричних тіл. Методичні вказівки до виконання завдань з дисципліни «Академічний рисунок». URL: <http://eprints.kname.edu.ua/1023/>
- 2.Анатомія людини. URL : https://www.youtube.com/@love_anatomy/about
- 3.Сухенко В. Різновиди навчального рисунка / В. Сухенко, О. Засипкін // Українська академія мистецтва. - 2010. - Вип. 17. - с. 14-22 . - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2010_17_5
4. Fredericksen, Andrea, and Nick Grindle. Creating Curators: Using Digital Platforms to Help Students Learn in Art Collections. Art: Design: Media Subject Centre, 2009. Web: <http://www.adm.heacademy.ac.uk/resources/case-studies/creating-curators-using-digital-platforms-to-help-students-learn-in-art-collections/index.html>.
5. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/5641>.